

УДК 342.91/95(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/2311-8040/2023-4-8>

ПРОЦЕСУАЛЬНА ЕКОНОМІЯ ЯК ПРИНЦИП АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА

Єсімов Сергій Сергійович,

кандидат юридичних наук, доцент,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9327-0071>

Боровікова Віталіна Станіславівна,

науковий співробітник відділу організації наукової роботи,
Львівський державний університет внутрішніх справ,
вулиця Городоцька, 26, Львів, 79000, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4401-4562>

***Анотація.** У статті з позиції сучасної теорії держави і права та адміністративного права на основі чинного законодавства розглянуто теоретично-прикладні аспекти процесуальної економії як принципу адміністративного судочинства в умовах адаптації законодавства до вимог європейського правового простору. Актуальність теми зумовлена тим, що дослідження процесуальної економії є складною проблемою процесуальної теорії, що полягає у перегляді основ адміністративного судочинства, вибудовуванні збалансованої системи принципів, приведенні правозастосовчої практики у відповідність до такої системи в умовах зміни теоретичних уявлень. Мета статті – визначення процесуальної економії як принципу адміністративного судочинства. Для реалізації мети застосовано діалектичні методи дослідження правових явищ щодо вирішення завдань, спрямованих на обґрунтування вихідних посылок і визначення ієрархії пріоритетів і цінностей у процесі дослідження процесуальної економії. На основі проведеного дослідження обґрунтовано низку теоретичних положень, у яких отримали комплексне висвітлення правова природа, ознаки та зміст принципу процесуальної економії в адміністративному процесуальному праві. Здійснено сутнісно-змістовий аналіз поняття процесуальної економії в адміністративному судочинстві. Обґрунтовано, що реалізація принципу процесуальної економії можлива лише у взаємодії з іншими принципами адміністративного судочинства у контексті оптимізації правових засобів реалізації принципу процесуальної економії. Зроблено висновок щодо доцільності законодавчого закріплення принципу процесуальної економії у кодифікованому джерелі адміністративного судочинства та запропоновано відповідні зміни. У подальших дослідженнях доцільно приділити увагу інформатизації адміністративного судочинства як засобу реалізації принципу процесуальної економії.*

***Ключові слова:** адміністративний процес, принципи права, правові засоби, система, оптимізація, процесуальний режим.*

Yesimov Serhii, Borovikova Vitalina. Procedural economy as a principle of administrative justice

***Abstract.** In the article, from the standpoint of modern theory of the state and law and administrative law theoretical and applied aspects of procedural economy as a principle of administrative justice in the context of adaptation of legislation to the requirements of the European legal space considered based on current legislation. The relevance of the topic determined by the fact that the study of procedural economy is a complex problem of procedural theory, which consists in revising the foundations of administrative justice, building a balanced system of principles, bringing law enforcement practice into compliance with this system in the conditions of changing theoretical ideas. The purpose of the article is to define procedural economy as a principle of administrative proceedings. To realize the goal, dialectical methods of researching legal phenomena applied to solve tasks aimed at substantiating the initial premises and determining the hierarchy of priorities and values in the process of researching procedural economy. Based on the conducted research, a number of theoretical provisions substantiated, in which the legal nature, signs and content of the principle of procedural economy in administrative procedural rights were comprehensively covered. A substantial and meaningful analysis of the concept of procedural economy in administrative proceedings carried out. It substantiated that the implementation of the principle of procedural economy is possible only in interaction with other principles of administrative justice in the context of optimization of legal means of implementing the principle of procedural economy. A conclusion was*

made regarding the expediency of legislatively enshrining the principle of procedural economy in the codified source of administrative proceedings, and appropriate changes were proposed. In further studies, it is advisable to pay attention to the informatization of administrative proceedings as a means of implementing the principle of procedural economy.

Key words: *administrative process, principles of law, legal means, system, optimization, procedural regime.*

Вступ. Стратегія розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки зазначає, що вдосконалення системи правосуддя сприятиме утвердженню правопорядку, який ґрунтується на високому рівні правової культури, діяльності всіх суб'єктів суспільних відносин на засадах верховенства права та захисту прав і свобод людини, а в разі їх порушення – справедливого їх відновлення у розумні строки [1].

Реформування процесуального законодавства, яке проводиться в Україні протягом останнього десятиліття, спрямоване на модернізацію адміністративного судочинства з метою досягнення максимальної результативності. На думку вчених, практиків, представників різних гілок влади, мірилами результативності мають стати прискорення судочинства, мінімізація втрат часу та фінансових ресурсів суду та сторін у справі, якість розгляду справ.

Аналіз застосування процесуального законодавства показує, що є недоліки забезпечення ефективного адміністративного судочинства. Підтвердженням можуть бути статистичні дані щодо звернення до вищих інстанцій для перегляду прийнятих судових актів. Правосуддя з адміністративних справ не сприймається суспільством як швидке, справедливе та якісне, здатне повною мірою захистити інтереси фізичних і юридичних осіб.

Стратегічна ціль 2 «Забезпечення справедливого правосуддя в Україні, що базується на верховенстві права, захисті прав і свобод людини, фізичних та юридичних осіб» напряму 2 «Верховенство права» Національної економічної стратегії на період до 2030 року вказує на низький рівень довіри суспільства до судової системи та відсутність гарантій дотримання судами встановлених строків розгляду справ [2].

Вищезазначені процеси мають в основі комплекс соціально-економічних, ментальних, ідеологічних, політичних та інших чин-

ників. Як один з основних, на наш погляд, доцільно назвати різноспрямовані тенденції оптимізації нормативного регулювання, що стосуються порядку здійснення окремих процедур та всього процесуального режиму розгляду адміністративних справ щодо спорів у публічній сфері між невладними і владними суб'єктами. Незважаючи на значущість проблеми процесуальної економії у розвитку та реалізації законодавства, що регламентує діяльність зі здійснення правосуддя, у процесуальній науці не вироблено єдиної думки про необхідність закріплення у Кодексі адміністративного судочинства України принципу процесуальної економії.

Невизначеність у питаннях меж здійснення цього принципу у практиці судів негативно відбивається на реалізації завдань одноманітного розуміння та застосування процесуального законодавства. Вимагають додаткового осмислення положення, які стосуються сутності, змісту, ознак, обов'язковості нормативного закріплення, межі дії, засобів реалізації принципу процесуальної економії адміністративного судочинства. Це має значення для розвитку процесуального законодавства, науки адміністративного права та правозастосовної практики.

Об'єктом дослідження виступають суспільні відносини, в яких знаходить реалізацію зумовлений правовою доктриною (Т. Коломоєць, В. Колпаков. Національна доктрина адміністративного судочинства [3]) та правовою політикою держави принцип процесуальної економії в адміністративному судочинстві.

Предмет дослідження утворюють нормативне регулювання принципу процесуальної економії в адміністративному судочинстві, правозастосовна практика, наукові праці з проблем теоретико-методологічного та практичного змісту. Метою дослідження є отримання нового наукового знання щодо змісту принципу процесуальної економії в адмі-

ністративному судочинстві, формулювання пропозицій щодо вдосконалення законодавчої регламентації цього принципу. Завданням є дослідження основних теоретико-правових уявлень про природу та соціальне призначення процесуальної економії в адміністративному судочинстві, підходи до визначення змісту принципу процесуальної економії, що склалися в процесуальній науці.

Матеріали та методи. Для досягнення поставленої мети та вирішення дослідницьких завдань використовувалися філософські, загальнонаукові методи та принципи пізнання, спеціальні та приватні методи вивчення правової дійсності. Центральну ланку в методологічному апараті дослідження займає методологічний інструментарій загальної теорії систем, що базується на парадигмі загальної системності навколишнього світу. Вихідним методологічним положенням статті є системний підхід до дослідження принципів адміністративно-процесуального права, що передбачає його осмислення в контексті структурного та змістового аспектів у разі вирішення спорів, що виникають із адміністративних правовідносин у сфері публічного управління у процесі пізнання права.

Методологія дослідження будується на діалектичній платформі, яка передбачає використання адекватних методів. Діалектичний підхід дозволив співвідносити системні правові категорії принципів щодо основних засад побудови процесуальної частини адміністративного судочинства, розглядати підстави та прояви системності права адміністративного судочинства України та Європейського Союзу в їх єдності, взаємозв'язку та розвитку. У різних комбінаціях для вирішення конкретних завдань застосовувалися загальнонаукові методи: аналіз і синтез, індукція та дедукція, абстрагування та інші. Такі методи, як синергетичний, структурно-функціональний, інтегративний, дозволили комплексно та всебічно розглянути якісні характеристики підстав системності принципів адміністративного судочинства, вивчити системоутворюючу природу зазначених основ, виявити зовнішні та внутрішні властивості принципів

стосовно різних стадій організації розгляду та вирішення адміністративних справ. Синергетичний метод визначив вивчення принципів адміністративного судочинства як відкритої системи з наявними властивостями самоорганізації та саморозвитку.

У статті використовувалися порівняльно-правовий, формально-юридичний та інші методи, необхідні для осмислення властивостей та якостей досліджуваних елементів правової матерії, зіставлення окремих компонентів правової дійсності зі схожими процесуальними складниками адміністративного судочинства держав Європейського Союзу.

За основу було взято нормативістське праворозуміння, проте для дослідження системності принципів адміністративного судочинства залучалися знання та підходи до права, вироблені іншими концепціями праворозуміння, що збагачує ставлення до принципу процесуальної економії, дозволяє побачити межі розглянутої проблеми, врахувати сучасні тенденції розвитку адміністративного судочинства.

Огляд літератури. Різні аспекти основ адміністративного судочинства, окремі принципи чи їх система досліджувалися значною кількістю представників процесуальної науки, перелічити які у межах короткого бібліографічного опису видається неможливим. Для розкриття визначених завдань позначимо три напрями наукових досліджень, які послужили певними орієнтирами для вивчення проблем, що порушуються у статті: праці вчених, які зробили внесок у розробку системного підходу до дослідження принципів права; праці українських та зарубіжних учених-правознавців у галузі теорії та історії держави і права, філософії права, теорії адміністративного права; праці вчених, які присвятили дослідження розробці питань системності принципів права в адміністративному судочинстві.

Внесок у розвиток вчення про принцип процесуальної економії в адміністративному судочинстві зробили українські вчені. У дослідженнях Я. Берназюка розуміння вказаного принципу виражається в максимальній практичній орієнтованості досліджень на

межі здійснення прав в адміністративному процесі [4].

Є. Легеза, О. Шамара, В. Чалаван використовували міжгалузевий підхід до проблеми. Принцип процесуальної економії досліджувався як технологічний принцип адміністративного процесу, зумовлений внутрішньою інформаційно-юридичною природою [5].

Н. Писаренко досліджує принцип процесуальної економії у контексті принципу верховенства права в адміністративному судочинстві, елементи якого формують юридичні підстави, характерні для процесуальної економії [6].

Підходи М. Смоковича, В. Бевзенка до розуміння принципів адміністративно-процесуального права представлені трьома напрямками: оновленою доктриною принципів-норм, що відображають загальні закономірності розвитку адміністративного процесу; практичним поглядом, що виражається у визнанні галузевих принципів адміністративного законодавства, перерахованих у Кодексі адміністративного судочинства України (далі – КАС України), та у практичному аналізі окремих аспектів застосування цих принципів у судовій практиці; визнанням принципів права явищем, що має об'єктивний і самодостатній характер, особливого роду генезис та особливе значення для розуміння та застосування права [7].

У сучасній європейській доктрині принципи адміністративного судочинства розглядаються у практичній площині під кутом тематики прав людини. Теорія і практика континентальних правових систем виходить із загального визнання основних засад адміністративно-правового регулювання суспільних відносин і допустимості та необхідності безпосереднього застосування у судовій практиці. Самі принципи у чинних законодавствах країн Європейського Союзу сформульовані компактно. Загальною тенденцією судового застосування правових принципів є поступове розширення свободи розсуду адміністративних судів (João Tiago Silveira, Tiago Fidalgo de Freitas, Gonçalo Fabião and Miguel Assis Raimund [8]; Paul Daly [9; 11],

Arian Petoft [10], Milena Slaveykova-Rukova [12], Christophe De Bernardinis [13]).

Концептуальні положення, введені в науковий обіг переліченими вище вченими, дозволили підняти наукове осмислення проблематики принципу процесуальної економії в адміністративному судочинстві на інший теоретичний рівень. Однак ці роботи не змогли охопити всі питання досліджуваної тематики, тому проблема сутності принципу процесуальної економії у системі принципів адміністративного судочинства залишається дискусійною.

Результати та обговорення. Осмислення феномену адміністративного судочинства неможливе без виявлення та аналізу правових засобів розвитку. Одним із таких засобів є процесуальна економія. Необхідність теоретичного аналізу цього поняття продиктована низкою причин: значимістю процесуальної економії для правового регулювання захисту прав фізичних і юридичних осіб; новизною підходів до здійснення процесуальної економії, зроблених законодавцями країн Європейського Союзу останніми роками, у контексті європейської інтеграції України; багатозначністю цього терміна, що породжує суперечливі тенденції у науковому осмисленні, у законодавчому втіленні та правозастосуванні.

У разі вирішення питання про зміст та реалізацію ідеї процесуальної економії доцільно виходити з таких передумов, що мають концептуальний характер:

– держава прагне оптимізації судочинства; оптимізація судочинства зумовлена принципами права та пріоритетами правової політики, що визначаються станом суспільства та перспективами його розвитку;

– потреба у справедливому і швидкому суді має різне втілення залежно від економічної та політичної ситуації. Зі зміною поглядів на ціннісні установки в галузі правосуддя змінюються уявлення про зміст ідеї процесуальної економії;

– спрощення та прискорення судових процедур не відображають усієї сутності принципу процесуальної економії. Застосування зазначених категорій не відповідає на питання про мету та межі реалізації такого принципу;

– характеристиками правової категорії «процесуальна економія» слід визнати не швидкість розгляду справи, а розумність встановлених суддею строків та своєчасність здійснюваних процесуальних дій;

– дешевизна, простота та зручність процесу повинні розглядатися у контексті поняття «доступність судочинства», а не «процесуальна економія»;

– процесуальна економія не може бути кінцевою метою вдосконалення законотворчості та реалізації права, критерієм ефективності законодавства та правосуддя є правильність рішень, що виносяться у справі;

– процесуальна економія має бути спрямована на забезпечення ефективності, справедливості та доступності судового захисту;

– процесуальна економія має досягатися за рахунок раціоналізації правових процедур і правових засобів;

– процеси встановлення пріоритетів правової політики та оновлення законодавства мають вибудовуватися на основі наукового аналізу.

Противники включення процесуальної економії до системи процесуальних принципів вказують ту обставину, що цей принцип не отримав законодавчого закріплення, або зазначають, що правила процесуальної економії становлять зміст інших принципів. Автори, які вважають, що до складу принципів процесуальних галузей входить принцип процесуальної економії, не сходяться у поглядах щодо змісту й ознаки принципу процесуальної економії [8; 9].

Пояснення таких різночитань полягає в тому, що розуміння принципу, що закріпилося в науці як основні, вихідні засади, положення, основні ідеї, керівні вимоги не дає відповіді на багато питань методологічного, техніко-юридичного та прикладного характеру, що стосуються сутності принципів права, методів виведення, способів здійснення та реалізації.

П. Далі (Paul Daly) зазначає, що доцільно уникнути надання особливого значення проблемам понятійного апарату та тлумаченням термінів. Сутність принципів права визначається через поняття: ідея, положення, початок, вимога [10, с. 3].

У науковій літературі визнається можливість використання одного поняття або всіх понять через їхню синонімічність. Автори наукової праці «Спрощення процедур у португальському адміністративному праві» (The Simplification of Procedures in Portuguese Administrative Law [11]) вважають, що використання кожного з понять дозволяє визначити всю сутність принципів. Свою позицію автори обґрунтовують тим, що принцип права може виникнути як ідея, а потім, трансформуючись у вихідні засади, фундаментальну основу, стати імперативною вимогою. Ця позиція має кілька недоліків. Автори, визнаючи синонімічність термінів, розмежовують сфери реалізації, позначаючи їх відмінність. Ці терміни неповною мірою відображують сутність принципів права. Ці визначення правильні щодо деяких ознак, властивостей правових принципів. Водночас сутність явища – це сукупність властивостей, без яких явище не здатне існувати та які визначають його властивості.

Термін «засади» не зовсім правильно передає зміст і сутність терміна «правовий принцип», оскільки під засадами прийнято розуміти вихідну точку розвитку явища, а не його призначення та зміст. Тому визначення принципу як засад вказує на чинники, що впливають на розвиток права, але не відображає ролі принципів у правовому регулюванні.

Розуміння принципу як ідеї не дає уявлення про сутність принципу через те, що ідеї лежать в основі організації людської діяльності, в основі правових норм. Наявність ідеї на основі принципу перестає бути ознакою, яка відмежовує правові принципи з інших правових феноменів, визначає всі інші властивості. Тракткування принципу як ідеї викликає питання статусу ідеї, що лежить в основі принципу. У зв'язку з цим виникає потреба у додаткових визначеннях – фундаментальна, основна, керівна тощо. У цьому випадку потрібне вирішення проблем застосування ідеї як регулятора суспільних відносин. Постановка проблеми започаткувала дослідження, що містять тези про існування принципів поза правом.

П. Далі (Paul Daly) вказує, що у тих випадках, коли відсутня норма, що регулює конкретні відносини, суддя може використовувати моральні підстави права – принципи, які не закріплені в нормативно-правових актах [12].

У контексті положень монографії «Юрисдикція адміністративних судів: теорія і практика судочинства» М. Смоковича є необхідність закріплення принципів у адміністративно-процесуальному праві, позаяк правова форма принципів – це елемент їх сутності [13]. Принципи адміністративного процесуального права можуть грати роль основ і начал права, надавати правову дію, здійснюватися у різноманітних формах реалізації права завдяки нормативному виразу.

Розвиваючи гіпотезу про виникнення та втілення принципів права як ідей, В. Перепелок розмежовує юридичні принципи та принципи права [14]. Принципи права є нормативно-правовими вимогами, легально вираженими в законах та інших формах права. Крім принципів права, у складі юридичних принципів автор включає доктринальні, практично-прикладні принципи.

Доктринальні засади, сформульовані вченими, становлять світоглядну основу юридичної діяльності. Вони є обов'язковими для суб'єктів права, оскільки не забезпечені заходами державного впливу. Прикладні принципи формуються у практичній діяльності та закріплюються в актах вищих органів влади, наділених відповідною компетенцією, обов'язкових для адресатів, які здійснюють реалізацію права.

Доктринальні юридичні засади є частиною правосвідомості учасників правовідносин. Якщо розуміти доктринальні принципи як базис для інших принципів, то вибудовується поширена в юридичній літературі схема системного розуміння принципів: виникнення ідеї – втілення у праві – реалізація в діяльності. Доктринальні принципи – ідеї, які є в основі всіх принципів.

Зазначений підхід доцільно використати під час розгляду сутності принципу процесуальної економії. У літературі неодноразово вказувалося на те, що цей принцип не знай-

шов відображення у конкретних правових нормах і є породженням наукових розробок та судової практики [4; 5].

Принцип процесуальної економії є доктринальним юридичним принципом. Незважаючи на відсутність законодавчого закріплення такого принципу у науковій літературі, цей принцип визначають як принцип адміністративного процесуального права.

Низка норм процесуального законодавства розкриває зміст принципу, а у судових актах вказується на неприпустимість порушення. Його здійснення підкріплено низкою норм щодо процедур звернення за судовим захистом, доведення, проведення судового розгляду, перегляду судових актів.

Судова практика виходить із необхідності дотримуватися процесуальної економії з метою забезпечення справедливого та доступного правосуддя. Тому принцип процесуальної економії можна включити у систему принципів процесуального права.

Розуміння сутності принципу через поняття ідеї вимагає необхідності виявлення об'єктивного складника у явищі, яке має об'єктивно-суб'єктивний характер. Принципи права є нормативним втіленням цінностей, тому мають об'єктивну природу. Вони об'єктивні за походженням як результат колективного досвіду щодо стандарту поведінки та суб'єктивні, бо порівнюються із внутрішньо виробленими особистістю індивідуальними системами морально-правових та інших цінностей.

Сутність принципів права полягає в тому, що вони є правовими феноменами, що відображають об'єктивні закономірності розвитку суспільства, є підставою для формування змісту права та застосування права як регулятора суспільних відносин. Зумовленість і закономірність розвитку є причиною виведення наукового обґрунтування правових принципів. Розуміння принципу як закономірності розвитку права вирішує питання значення суб'єктивного складника у принципах права.

Суб'єктивний аспект існування принципу як правового феномену виявляється у формах

вираження принципу в законодавчих актах, у тлумаченні та застосуванні норм, що розкривають зміст принципів. Процеси включення принципу права до законодавства норм, що мають принципове значення, мають узгоджуватися з проголошеними пріоритетами правової політики, стандартами справедливого правосуддя, цінностями та постулатами права, суспільно-економічними та політичними умовами розвитку суспільства у контексті європейської інтеграції України.

Якщо розвиток законодавства відбувається у суперечності із зовнішніми та внутрішніми системоутворюючими факторами, це усвідомлюється суб'єктами правотворчості і норми наводяться у відповідності до принципів права, або вживаються заходи щодо формулювання у системі норм нових принципів, до втілення яких підштовхують наявні соціально-економічні та політичні реалії.

Спроби співвіднести принципи права із закономірностями суспільного розвитку, потребами у певному способі правового регулювання, неодноразово робилися в юридичній науці загалом та науці адміністративного процесуального права зокрема. Принципи формулюються на основі цивілізаційних особливостей дії права, спрямовують адміністративну процесуальну діяльність на досягнення мети та завдань, поставлених державою перед правосуддям у адміністративних справах, відображають соціальні зміни, що відбуваються у суспільстві у період розвитку, погляди законодавця у відповідний період на характер та зміст адміністративного судочинства з урахуванням стандартів, визначених міжнародними договорами України та практикою Європейського Суду з прав людини, на що вказує М. Славекова-Рукова (Milena Slaveykova-Rukova) [15].

Визнання принципів відображення законів у суспільному розвитку передбачає необхідність вирішення питання про способи їх встановлення і формулювання. Це питання не знайшло однозначної відповіді у теорії права та в галузевих науках.

А. Петофт (Arian Petoft), розглядаючи поняття та приклади загальних принци-

пів адміністративного права: на шляху до глобального адміністративного права (The Concept and Instances of General Principles of Administrative Law: Towards a Global Administrative Law), виходячи з нормативної природи принципів, вважає, що для того щоб сформулювати правовий принцип, необхідно взяти велику кількість конкретних норм права та виявити ті керівні засади, які об'єктивно визначають їх зміст [16].

В. Перепелюк зазначає, що загальні принципи (правової визначеності, пропорційності, добросовісності, розумності, процесуальної економії тощо) формують підвалини не тільки тлумачення та реалізації норм права, а і самого процесу нормотворчості, є конкретизацією основоположних принципів, на основі яких вони забезпечують єдність права [14, с. 155]. Дотримуючись думки про правову природу принципів як частини правосвідомості, для визначення принципів доцільно використовувати різні прийоми дослідження емпіричних фактів, виведення узагальнень та аналізу гіпотез.

Ключовим моментом для вирішення цього питання є вирішення проблеми нормативного закріплення принципів права. Узагальнюючи позиції вчених про принципи права, можна їх об'єднати у три напрями:

- принципи права – ідеї, регулююча роль яких становить рівні правосвідомості незалежно від фіксації у нормах права;
- принципи права – норми, які містять основні засади права, мають загальнообов'язковий характер для учасників правовідносин;
- принципи права – правові феномени, що регламентують різні види діяльності людей і існують у різних формах права та поза ними.

Саме об'єктивізація принципів рівнем розвитку суспільних відносин, потребами у певному рівні правового регулювання вказує на обов'язковість та визначає нормативне закріплення у нормах права. Практика законодавчого закріплення принципів права передбачає визначення принципу в преамбулі, окремої статті законодавчого акта чи виклад змісту принципу у кількох статтях закону. Неоднозначною є позиція, за якою принципи права слід

закріплювати не у правових нормах, а у преамбулі законів, оскільки принципи формуються відповідно до системи права. Недоцільне виділення в кодексі окремої частини, що містить визначення основних понять, оскільки багато понять тлумачаться в розділах, присвячених суб'єктам, процедурам. Розміщення у преамбулі визначень принципів незручно, позаяк безпосередньому закріпленню присвячено десять статей Кодексу адміністративного судочинства України, а опосередкованому – десятки статей КАС України [17].

Принципи права – це усвідомлена законодавцем закономірність розвитку права, закріплена у праві, тому не можна говорити, що принципи існують поза правом. У тих випадках, коли правові принципи виводяться (впливають) з певної сукупності норм права, доцільно говорити не про закріплення принципів у цій сукупності правил поведінки, а про прояв правових принципів.

Якщо із сукупності норм можна вивести будь-який принцип, це говорить не про те, що законодавець прагнув закріпити у нормах певний правовий принцип, а про те, що в нормотворчій діяльності ним керувався.

Не закріплені в праві принципи – це ідеї, які проявляються у певних нормах. Терміни «закріплення» та «прояв» принципів у цьому випадку є синонімами. Якщо прояв принципу полягає у встановленні у нормах правил, що відповідають цьому принципу, то відбулася фіксація принципу у нормативному акті. У науковій літературі є інші пояснення регулюючої ролі принципів. Вказується, що правові засади є самостійною формою права, відмінною від нормативних судових прецедентів, нормативно-правових актів і нормативних договорів і має інше призначення – організацію правового регулювання [18].

Держава визнає важливі, об'єктивно існуючі соціально-економічні закони (явища, стани, потреби) і зобов'язується враховувати у процесі правового регулювання з метою нормального функціонування та розвитку суспільства та національної економіки.

Принципи права, як одна з форм права, є дороговказом для законодавчих органів у про-

цесі розроблення норм права, які дозволяють вирішити спір за відсутності норм або за їх суперечності.

Організація правового регулювання відрізняється від правового регулювання. Держава визнає принципи як форму права та закріплює обов'язок враховувати принципи у процесі правового регулювання. Законодавець вказує, що напрям правового регулювання має визначатися із сенсу нормативних актів, а не з інших форм права.

Виведення поняття принципу процесуальної економії через категорію «сукупність норм» не має методологічних протиріч, оскільки загальноприйнятим положенням правової науки є визначення норми права як загальнообов'язкового правила поведінки, закріпленого у нормах права. Велике практичне значення у цьому випадку має вирішення питання про регулюючу роль доктринальних ідей та судової практики та їх нормативний зміст. У діяльність, визначену законодавчо встановленими правилами, вносять корективи фактори суб'єктивного характеру (правосвідомість, освіта, цільові установки кожного окремого суб'єкта правовідносин).

На відміну від інших видів діяльності, правозастосовна діяльність обмежена процесуальною формою, а прийняття рішень у результаті – це застосування норм права, а не ідей. Обґрунтованість нормою права передбачена для суду протягом процесу й у результаті прийняття рішення та для дій сторін.

Ця обставина забезпечується реалізацією в адміністративному судочинстві принципу законності та сукупністю всіх процесуальних норм, спрямованих на досягнення мети та завдань адміністративного судочинства. У разі порушення приписів, що впливають зі змісту принципу, рішення підлягає скасуванню як незаконне, що є несприятливим наслідком для однієї або обох сторін. Сторони, які діють, порушуючи принципи процесу, можуть бути притягнуті до відповідальності.

Наприклад, у разі порушення принципу процесуальної економії, що виявилось у затягуванні розгляду справи, може бути накладено відповідну санкцію. Судами це розглядається

як санкція за виявлене стороною зловживання процесуальними правами.

У цьому враховуються обставини, які супроводжують дії учасників процесуальних правовідносин, і доцільність застосування конкретної норми, тобто реалізація певного принципу. Прикладом може бути судова практика щодо такої процесуальної дії, що є проявом принципів диспозитивності та процесуальної економії, як примирення сторін (ст. 190 КАС України). Залежно від обставин – чи відповідають умови примирення закону, чи волевиявлення на примирення висловлено без примусу – ухвалення судового рішення у зв'язку з примиренням сторін затверджується судом або суд відмовляє у затвердженні.

До організаційно-правових засобів можна віднести акти, що містять норми про судочинство в Україні, про діловодство у судах, Єдину інформаційно-телекомунікаційну систему. Оскільки названі акти не входять до системи адміністративного процесуального законодавства, не доцільно говорити, що вони містять правила про процесуальну економію. Разом із тим вони опосередковано забезпечують реалізацію цього принципу.

Процесуальний засіб реалізації принципу процесуальної економії є системним утворенням, що включає процесуальні норми, процесуальні акти та процесуальні дії учасників адміністративного судочинства. Процесуальні норми формалізують акти та дії суду та інших учасників судочинства. Процесуальні акти та процесуальні дії є динамічним складником системи процесуальних засобів, вони забезпечують реалізацію принципу процесуальної економії у конкретній справі.

Принципи права є правовими феноменами, що відображають об'єктивні закономірності розвитку суспільства, внаслідок цього є підставою щодо змісту та застосування права як регулятора суспільних відносин. Тому особлива роль принципів має виражатися у нормативному закріпленні.

Зокрема, доцільно закріпити визначення принципу процесуальної економії у чинному Кодексі адміністративного судочинства України, включивши до пункту 8 частини 3

«Основними засадами (принципами) адміністративного судочинства» статті 3 «Завдання та основні засади адміністративного судочинства» абзац «роз'яснення та забезпечення прав на раціональність процедур і засобів захисту прав і законних інтересів».

Пункт 8 частини 3 статті 3 слід викласти в такій редакції: «8) розумність строків розгляду справи судом; роз'яснення та забезпечення прав на раціональність процедур і засобів захисту прав і законних інтересів...» (далі за текстом).

Метою закріплення принципу справедливості у національній правовій системі має бути запозичення із законодавчих зразків адміністративного судочинства в країнах Європейського Союзу, встановлення гарантій несуперечності та об'єктивності законодавства, однакової підходів та методів правозастосовної діяльності. У цьому відношенні важливий взаємозв'язок між досягненнями та розробками юридичної науки та діяльністю законодавця і суб'єктів застосування права. Тобто науково обґрунтовані, нормативно встановлені методи здійснення правосуддя, в тому числі метод (принцип) процесуальної економії, мають ґрунтуватися на несуперечності, об'єктивності та теоретичному обґрунтуванні, законодавчому регулюванні та судовому правозастосуванні. Тоді правосуддя сприйматиметься як справедливе.

Висновки. Принцип процесуальної економії доцільно розглядати як основне положення адміністративного процесу, виражене у сукупності правових норм, спрямованих на оптимізацію процедур, видів та стадій адміністративного судочинства, встановлення раціональних засобів захисту права, забезпечення справедливості, ефективності та доступності правосуддя в адміністративних справах.

Принцип процесуальної економії доцільно розглядати у сутнісному та формальному аспектах. Сутнісна характеристика принципу полягає в тому, що принцип виконує системоутворюючу, інтегруючу функцію, виступає орієнтиром для подальшого вдосконалення законодавства, забезпечує справедливість, ефективність і доступність правосуддя у

адміністративних справах. У формальному аспекті принцип процесуальної економії проявляється як сукупність строго формалізованих правил, що виконують охоронну та регулятивну функції, забезпечують захист порушеного права і законних інтересів у розумний термін.

Реалізація принципу процесуальної економії можлива лише у взаємодії з іншими принципами адміністративного судочинства, з принципом верховенства права. Розглядаючи базові основи адміністративного судочинства, слід говорити про наявність постулатів доступності та справедливості правосуддя в адміністративних справах,

які отримали своє вираження не тільки в принципах судової істини, змагальності, диспозитивності, законності, а й в інших принципах, зокрема, у принципі процесуальної економії. У результаті певні аспекти доступності та справедливості виявляються у вигляді характерних рис, властивостей принципу процесуальної економії. Наприклад, звернення до суду в електронному вигляді забезпечує доступність правосуддя: скорочує час, необхідний для захисту права, зрівнює можливості учасників процесу, які перебувають у менш вигідних умовах. Ці обставини є проявом соціальної справедливості.

Список використаних джерел:

1. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021–2023 роки : Указ Президента України від 11.06.2021 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text>.
2. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 03.03.2021 р. № 179. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25>.
3. Kolomoiets T., Kolpakov V. Legal identification of administrative procedure. *Право України*. 2019. № 4. С. 14–26.
4. Берназюк Я.О. Принцип процесуальної економії як складова ефективності адміністративного судочинства. *Експерт: парадигми юридичних наук і державного управління*. 2022. № 3 (21). С. 133–142. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-3\(21\)-133-142](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-3(21)-133-142).
5. Leheza Y., Shamara O., Chalavan V. Principles of administrative judiciary in Ukraine. Bucaramanga, Colombia Universidad Cooperativa de Colombia. DIXI. 2022. Vol. 24, №. 1. Pp. 1–12. DOI: <https://doi.org/10.16925/2357-5891.2022.01.08>.
6. Писаренко Н. Верховенство права, конвенційні гарантії справедливого суду та принципи адміністративного судочинства. *Право України*. 2019. № 4. С. 55–76.
7. Бевзенко В.М., Смокович М.І. Адміністративний процес України: теорія, практика : підручник. Київ : Дакар, 2021. 1256 с.
8. Застосування принципу процесуальної економії та інші правові висновки ВС у справах про банкрутство за січень 2019 року. Правові висновки Верховного Суду у справах про банкрутство за січень 2019 року. *Ліга закон*. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00280>.
9. Музичко С. Поняття принципу процесуальної економії в цивільному судочинстві. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2022. Випуск 73. Частина 1. С. 92–97.
10. Paul Daly. The State of the Art in Contemporary Administrative Law. *Australian Journal of Administrative Law*, 2021. P. 1–10.
11. João Tiago Silveira, Tiago Fidalgo de Freitas, Gonçalo Fabião and Miguel Assis Raimund. The Simplification of Procedures in Portuguese Administrative Law. Lisbon Center for Public Law Studies, Faculty of Law, University of Lisbon, Lisbon, Portugal. 2022. DOI: <https://doi.org/10.3390/admsci12010009>.
12. Paul Daly. The Ages of Administrative Law: The Age of Principle. June 20, 2022. URL: <https://www.administrativelawmatters.com/blog/2022/06/20/the-ages-of-administrative-law-the-age-of-principle/>.
13. Смокович С.І. Юрисдикція адміністративних судів: теорія і практика судочинства : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2022. 288 с.
14. Перепелюк В.Г. Вплив принципів права на формування єдиної правозастосовчої практики. *Публічне право*. 2019. № 4. С. 153–161.
15. Milena Slaveykova-Rukova. Der einfluss der entscheidungen des europäischen gerichtshofes für menschenrechte auf normbildende und rechtssprechungspraxis. *Право України*. 2019. № 4. С. 104–113.

16. Arian Petoft. The Concept and Instances of General Principles of Administrative Law: Towards a Global Administrative Law. University of Maragheh, Iran. 2019. DOI: <https://doi.org/10.22201/ij.24484881e.2020.42.14345>.

17. Кодекс адміністративного судочинства України : Закон України від 06.07.2005 р. № 2747-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15>.

18. Christophe De Bernardinis. Panorama de procédure administrative – année 2022 (seconde partie). 01 Février 2023. URL: <https://www.lexbase.fr/article-juridique/92849212-panoramapanoramadeprocedureadministrativeannee2022-secondepartie>.

References:

1. Pro Stratehiiu rozvytku systemy pravosuddia ta konstytutsiinoho sudochynstva na 2021–2023 roky: Ukaz Prezydenta Ukrainy [About the Strategy for the development of the system of justice and constitutional judiciary for 2021–2023: Decree of the President of Ukraine] vid 11.06.2021 r. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> [in Ukrainian].

2. Pro zatverdzhennia Natsionalnoi ekonomichnoi stratehii na period do 2030 roku: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy [About the approval of the National Economic Strategy for the period up to 2030: Decree to the Cabinet of Ministers of Ukraine] vid 03.03.2021 r. № 179. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-%D0%BF#n25> [in Ukrainian].

3. Kolomoiets, T., & Kolpakov, V. (2019). Legal identification of administrative procedure. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 4. S. 14–26 [in English].

4. Bernaziuk, Ya.O. (2022). Pryntsyp protsesualnoi ekonomii yak skladova efektyvnosti administratyvnoho sudochynstva [The principle of procedural economy as a component of the effectiveness of administrative proceedings]. *Ekspert: paradyhmy yurydychnykh nauk i derzhavnoho upravlinnia – Expert: paradigms of legal sciences and public administration*, 3 (21). S. 133–142. DOI: [https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-3\(21\)-133-142](https://doi.org/10.32689/2617-9660-2022-3(21)-133-142) [in Ukrainian].

5. Leheza, Y., Shamara, O., & Chalavan, V. (2022). Principles of administrative judiciary in Ukraine. Bucaramanga, Colombia Universidad Cooperativa de Colombia. 24. 1–12. DOI: <https://doi.org/10.16925/2357-5891.2022.01.08> [in English].

6. Pysarenko, N. (2019). Verkhovenstvo prava, konventsiiini harantii spravedlyvoho sudu ta pryntsypy administratyvnoho sudochynstva [The rule of law, conventional guarantees of a fair trial and principles of administrative proceedings]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 4. S. 55–76 [in Ukrainian].

7. Bevzenko, V.M., & Smokovych, M.I. (2021). *Administratyvnyi protses Ukrainy: teoriia, praktyka: pidruchnyk [Administrative process of Ukraine: theory, practice: textbook]*. Kyiv: Dakar, 2021. 1256 s. [in Ukrainian].

8. Zastosuvannia pryntsypu protsesualnoi ekonomii ta inshi pravovi vysnovky VS u spravakh pro bankrutstvo za sichen 2019 roku [Application of the principle of procedural economy and other legal conclusions of the Supreme Court in bankruptcy cases for January 2019]. Pravovi vysnovky Verkhovnoho Sudu u spravakh pro bankrutstvo za sichen 2019 roku. Liha zakon – Legal opinions of the Supreme Court in bankruptcy cases for January 2019. Retrieved from: <https://ips.ligazakon.net/document/VSS00280> [in Ukrainian].

9. Muzychko, S. (2022). Poniattia pryntsypu protsesualnoi ekonomii v tsyvilnomu sudochynstvi [The concept of the principle of procedural economy in civil proceedings]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia pravo – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series Law*, 73. Chastyna 1. S. 92–97 [in Ukrainian].

10. Paul Daly. (2021). The State of the Art in Contemporary Administrative Law. *Australian Journal of Administrative Law*. 1–10 [in English].

11. João Tiago Silveira, Tiago Fidalgo de Freitas, Gonçalo Fabião and Miguel Assis Raimund. (2022). The Simplification of Procedures in Portuguese Administrative Law. Lisbon Center for Public Law Studies, Faculty of Law, University of Lisbon, Lisbon, Portugal. DOI: <https://doi.org/10.3390/admsci12010009> [in English].

12. Paul Daly. (2022). The Ages of Administrative Law: The Age of Principle. June 20, 2022. Retrieved from: <https://www.administrativelawmatters.com/blog/2022/06/20/the-ages-of-administrative-law-the-age-of-principle/> [in English].

13. Smokovych, S.I. (2022). *Yurysdyktsiia administratyvnykh sudiv: teoriia i praktyka sudochynstva: monohrafiia [Jurisdiction of administrative courts: theory and practice of the judiciary: monograph]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

14. Perepeliuk, V.H. (2019). Vplyv pryntsyviv prava na formuvannia yedynoi pravozastosovchoi praktyky [The influence of the principles of law on the formation of uniform law enforcement practice]. *Publichne parvo – Public law*, 4. S. 153–161 [in Ukrainian].
15. Milena Slaveykova-Rukova. (2019). Der einfluss der entscheidungen des europäischen gerichtshofes für menschenrechte auf normbildende und rechtssprechungspraxis. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 4. S. 104–113 [in Germany].
16. Arian Petoft. (2019). The Concept and Instances of General Principles of Administrative Law: Towards a Global Administrative Law. University of Maragheh, Iran. DOI: <https://doi.org/10.22201/ij.24484881e.2020.42.14345> [in English].
17. Kodeks administratyvnoho sudochnstva Ukrainy: Zakon Ukrainy [Administrative Judicial Code of Ukraine: Law of Ukraine] vid 06.07.2005 r. № 2747-IV. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2747-15> [in English].
18. Christophe De Bernardinis. (2023). Panorama of administrative procedure – year 2022 (second part). 01 February 2023. Retrieved from: <https://www.lexbase.fr/article-juridique/92849212-panoramapanoramade-procedure-administrativeannee2022secondepartie> [in French].